Emro Science and Education
Open-access scientific journal
Journal homepage: https://journal.emro.uz

OPEN ACCESS

CONFERENCE PAPER OPEN ACCESS

Vol. 1 No. 2 (2024) · "Raqamli iqtisodiyot sharoitida moliyaning dolzarb muammolari, yechimlari va istiq... DOI: 10.5281/zenodo.24317031

5. *Axunova Ye. Finansы. Uchebnik. Chast I. – T.: "Iqtisod-Moliya", 2019. -320 s.*
6. *https://genderi.org/2-mavzu-moliyavij-nazoratni-tashkil-etishning-nazarij-va-huuij.html.*
7. *https://english-life.uz/moliyaviy-nazoratni-tashkil-etishning-nazariy-va-huquqiy-asoslari-2/.*
8. *https://azkurs.org/mavzu-moliyaviy-nazoratni-tashkil-etishning-nazariy-va-xuquqiy.html*

BYUDJETDAN TASHQARI FONDLARNI TASHKIL ETISH VA ULARNING IJTIMIY-IQTISODIY AHAMIYATI

Tuychiyev Abdurahmon G'ofurovich
i.f.f.d., dotsent,
Sattoraliev Tolibjon Jahongir o'g'li,
TDIU, Andijon fakulteti, BHA ta'lim yo'nalishi
71/22 guruhi talabasi

Annotatsiya: *Ushbu tezis davlat maqsadli jamg'armalarining mohiyatini o'rganish, ularning maqsadi va davlat resurslarini samarali boshqarishga ta'sirini tushunishga qaratilgan. Davlat maqsadli jamg'armalari - bu kelajak avlodlar manfaati uchun muayyan aktivlarni yoki daromad manbalarini saqlash va boshqarish uchun hukumatlar tomonidan tashkil etilgan moliyaviy vositalar.*

Tayanch so`zlar: maqsadli jamg'armalar, moliyaviy aktivlar, davlat *daromadlari, moliya mexanizmi, investitsiya, moliyalashtirish, sanoat infrastruktura, boshqaruv, davlat maqsadli jamg'armalari, chora-tadbirlar, davlat byudjeti, davlat aktivlarini boshqarish, investitsiya qilish, aro'dshtsh ijtiomiy qo'llab-quvvatlash, iqtisodiy foliyat.*

Davlat maqsadli jamg'armalari qat'iy maqsadli xususiyatga ega bo'lib, davlatning byudjetdan tashqari jamg'armalari markaziy va mahalliy davlat boshqaruv organlari ixtiyoridagi moliyaviy mablag'lari yig'indisi hisoblanadi. Ular alohida davlat moliya tizimining ajralmas bo'g'ini hisoblanadi. Bu jamg'armalarni moliyaviy mablag'larining shakllanishi, taqsimlanishi va resurslardan maqsadli foydalanishi bevosita moliyaviy me'yoriy-huquqiy hujjatlar bilan muvofiqlashtiriladi va tartibga solinadi.

Davlatning byudjetdan tashqari jamg'armalari ijtimoiy-iqtisodiy xususiyatiga ko'ra, muayyan bir aholi qatlami yoki investitsion dastur ehtiyojlarini nazarda tutib, mamlakatda yaratilayotgan milliy daromadni qayta taqsimlash orqali tashkil etiladi. Davlat umumjamiyat ahamiyatiga molik bo'lgan ijtimoiy-iqtisodiy chora-tadbirlarni o'z vaqtida va to'liq amalga oshirish uchun jismoniy va yuridik shaxslarda

Published: 28.03.2024

Cite this article: Tuychiyev Abdurahmon G'ofurovich, Sattoraliev Tolibjon Jahongir o'g'li (2024). Byudjetdan tashqari fondlarni tashkil etish va ularning ijtimiy-iqtisodiy ahamiyati. Emro Science and Education, 1(2). https://doi.org/10.5281/zenodo.24317031

© 2024 The Author(s). Published by Emro Science and Education. This is an open access article.

shakllanayotgan moliyaviy resurslarning bir qismini byudjetdan tashqari jamg’armalari ixtiyoriga moliyaning taqsimlash funksiyasi orqali jalb qiladi.

Tarixiy ma’lumotlarning darak berishicha, davlatning byudjetdan tashqari jamg’armalarining dastlabki shakllari hozirgi davlatchilikning yagona markazlashgan fondi hisoblangan davlat byudjetidan avval maxsus fondlar ko’rinishida shakllangan. Ma’lumki, davlatning jamiyatni boshqarish sifatida faoliyat ko’lami kengaygan sari uning xarajatlarga bo’lgan talabi ham oshib boravergan. Ushbu xarajatlarni moliyalashtirish uchun davlat yoxud uning vakolatiga ega bo’lgan muayyan organ moliyaviy mablag’larni maxsus fondlarda markazlashtirgan va maqsadli obyektlarni moliyalashtirish uchun yo’naltirgan.

Shuni alohida qayd etish joizki, o’sha paytlar markazlashgan Davlat fondlari davr taqozosiga muvofiq, vaqtinchalik xarakteriga ega bo’lgan. Ya’ni davlat zarur chora-tadbirlarni amalga oshirib, moliyalashtirishni tugatgandan keyin ushbu fondlar faoliyatini davom ettirishga zarurat bo’lmagan. Shu bois, maxsus fondlarning miqdori va shakli doimo o’zgarib turgan, ya’ni davr taqozosi va muayyan zaruriyatdan kelib chiqib, ehtiyoj qolmaganlari tugatilgan, yangilari paydo bo’lgan. Lekin, tarixiy tendentsiya shuni namoyon qilyaptiki, muayyan mamlakatda ishlab chiqarish va xizmat ko’rsatish sohalari va mamlakat hududining kengayishi munosabati bilan davlatning byudjetdan tashqari jamg’armalarining miqdori ham, hajmi ham o’sish xususiyatiga ega bo’lgan.

O‘z navbatida, Davlatning byudjetdan tashqari jamg’armalari miqdorining ortishi (ko’payishi) ma’lum bir qiyinchilik va noqulayliklarni keltirib chiqargan. Xususan, jamg’arma qat’iy maqsadli xususiyatga ega bo’lgani bois, ayrim jamg’armalarda moliyaviy resurslar keragidan ortiq bo’lsa, ayrimlarida yetishmovchiliklar paydo bo’lgan. Shuningdek, davlat ularni boshqarish va muvofiqlashtirishni moliyalashtirish uchun qo’shimcha moliyaviy resurslarni jalb qilishga majbur bo’lgan. Bu, o’z o’rnida, jismoniy va yuridik shaxslarga qo’shimcha moliyaviy yuk hisoblanib, ular o’rtasida ma’lum bir noroziliklarning paydo bo’lishiga ham olib kelgan. Bunday salbiy holatlarning oldini olish uchun markazlashtirilgan davlat maqsadli jamg‘armalarini shakllanishiga zarurat tug’ilgan.

O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikni qo’lga kiritgan dastlabki kunlardan boshlab, mamlakatda Davlat byudjetini mustahkamlash bilan birga, Davlatning byudjetdan tashqari jamg’armalarini ham tashkil etishga zarurat tug’ildi. Bu jamg’armalarni tashkil etishga bir qator omillar ta’sir etadi, albatta. Ularning ko’lami keng, lekin asosiylari quyidagilar hisoblanadi:

- iqtisodiyot qisman nobarqaror bo’lgan bir sharoitda, tijorat va tadbirkorlikni qo’llab-quvvatlash, zarur bo’lgan sharoitlarda ularning moliyaviy operatsiyalarini rag’batlantirish uchun davlat boshqaruv organlari o’zgacha manbadan shakllangan moliyaviy resurslar hisobidan yangi ko’rinishdagi Davlat fondlarini tashkil etadi;

- davlat byudjetidan xoli bo’lgan Davlatning byudjetdan tashqari jamg’armalari muayyan bir muammoni bartaraf etish yoxud mavjud muammolar ko’lamini

qisqartirishga qaratilgan bo’lib, davlat tomonidan qat’iy e’tiborga molik bo’ladi. Aynan ushbu jamg’armalar qat’iy maqsadli xususiyatga ega bo’lib, ularning moliyaviy resurslarini tashkil etish, taqsimlash va foydalanishni davlat tomonidan samarali nazorat qilish imkoniyati tug’iladi;

- davlatning byudjetdan tashqari jamg’armalari muayyan bir sharoitlarda, ya’ni daromadlariga nisbatan xarajatlari kam bo’lgan hollarda, ortiqcha mablag’lardan Davlat byudjeti defitsitini noinflatsion manbasi sifatida qisqartiradi yoki moliyaviy bozordan foiz va dividend shaklida manba olib, daromadlar hajmini yanada kengaytiradi.

Davlat maqsadli jamg'armalari - bu davlat aktivlarini boshqarish va investitsiya qilish yoki muayyan dasturlarni moliyalashtirish kabi muayyan maqsadlarga xizmat qilish uchun hukumatlar tomonidan tashkil etilgan moliyaviy tashkilotlardir. Davlat maqsadli jamg'armalarining paydo bo'lishi va rivojlanishi mamlakat va uning o'ziga xos ehtiyojlari va maqsadlariga qarab farq qilishi mumkin.

Tarixdan neft, gaz yoki foydali qazilmalar kabi tabiiy resurslarni kelajak avlodlar uchun boshqarish va muhofaza qilish maqsadida davlat maqsadli jamg'armalari tashkil etiladi. Bu mablag‘lar ko‘pincha suveren jamg‘armalar sifatida tanilgan va mamlakat va uning fuqarolari manfaati uchun daromad olish va boylikni saqlashga qaratilgan.

Davlat maqsadli jamg'armalari, bir davlat tomonidan tahlil qilingan va o‘z maqsadlari uchun yo‘l qo‘yilgan siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va boshqa tadbirlar to‘plami hisoblanadi.

Davlat maqsadli jamg'armalari, davlatning iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy va ekologik maqsadlarini amalga oshirish uchun tashkil etilgan iqtisodiy tashkilotlardir. Ular mustahkamlash, moliyalashtirish, investitsiya qilish va boshqalar kabi savdo tartibotlar orqali iqtisodiyotni rivojlantirish va davlatning maqsadlariga erishishga yordam berish maqsadini qo‘llab-quvvatlashadi.

Davlat maqsadli jamg'armalarining mohiyati esa, ularning asosiy xususiyatlardir. Ular quyidagi mohiyatlarga ega bo‘lishi mumkin:

Davlat maqsadli jamg'armalar, mustaqil iqtisodiy tashkilotlardan farqli ravishda davlatning boshqa tashkilotlari tomonidan boshqariladi. Bunda davlat maqsadli jamg'armalar, davlatning maqsadlariga muvofiq ravishda faoliyat olib boradi;

Davlat maqsadli jamg'armalari, belgilangan maqsadlarni amalga oshirishda katta ahamiyatga ega. Ular o‘z faoliyatlarini davlatning iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy maqsadlariga moslashtirishadi;

Davlat maqsadli jamg'armalari, davlatning iqtisodiy rivojlanishini ta’minlash, ekologiya muhofazasi va ijtimoiy maqsadlarni erishishga qaratilgan yordamchilardir. Ular davlat va iqtisodiyot munosabatlari bo'yicha qonunlashtirilgan tartib-nizomlar, huquq asoslari va dolzarb moliyaviy harajatlar asosida faoliyat yuritadilar.

Davlat maqsadli jamg'armalari (DMJ) davlat tomonidan amalga oshiriladigan iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy choralarga yo‘naltiriladigan, maqsadli va muhim loyihalardir. Bu jamg'armalar, davlatning iqtisodiy rivojlanishini, ijtimoiy taraqqiyotini, siyosiy stabilligini va harakatchanligini ta’minlashning muhim vositasi hisoblanadi.

Davlat maqsadli jamg‘armalari davlatning boshqa sohalardagi iqtisodiy va ijtimoiy faoliyatlarini koordinatsiyalaydi va boshqaradi. Bu jamg'armalar yordamida quyidagilar amalga oshiriladi:

Infrastrukturani rivojlantirish: Davlat maqsadli jamg‘armalari, transport, elektro-energetika, suv va kanalizatsiya, telekommunikatsiya va boshqa infrastrukturaning turlari bo‘yicha loyihalarni o‘z ichiga oladi. Infrastrukturani rivojlantirish, iqtisodiy faoliyatni o‘sishi va yangi investitsiyalarni jalb etishga imkon yaratadi;

Sanoatni rivojlantirish: Bu jamg'armalar, so‘nggi texnologiyalar va innovatsiyalar asosida sanoatni rivojlantirish va modernizatsiyalash uchun loyihalarni amalga oshirishni o‘z ichiga oladi. Bu - iqtisodiy rivojlanishni kuchaytirish va kasb-hunar sohasini rivojlantirishga yordam beradi;

Davlat maqsadli jamg‘armalari, ta’lim sohasida yangi texnologiyalar va menejment usullarini keng qo‘llashni kafolatlaydigan loyihalarni amalga oshirishga yordam beradi. Bu loyihalar bevosita taminotni oshiradi va bu sohada islohotlarni o‘sishga imkon beradi, shuningdek, o‘quv muassasalari, sog‘liqni saqlash va boshqa ijtimoiy sohalar bo‘yicha loyihalar va dasturlarni o‘z ichiga oladi. Bu loyihalar, sodiq va barqaror jamoat yaratishga, mustahkam oilaviy qurilishlarni o‘rnatishga va insonlar hayotini yaxshilashga qaratilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Bodi Z., Merton R. Finansы. Uchebnik. Per. s angl. -M.: “Vilyams”, 2007. - 347 s.

2.Malikov T., Olimjonov O. Moliya. Darslik. -T.: “Iqtisod-moliya”, 2019. - 920 b.

3.Malikov T.S. Moliya: nazariy asoslari. O‘quv qo‘llanma. –T.: “Nur Durdonalari”, 2021. – 296 s.

4.Malikov T. Moliya: amaliy jihatlar. O‘quv qo‘llanma. – T.: “Nihol-print”, 2022. -428 b.

5.Axunova Ye. Finansы. Uchebnik. Chast I. – T.: “Iqtisod-Moliya”, 2019. -320 s.

6, https://genderi.org/2-mavzu-moliyavij-nazoratni-tashkil-etishning-nazarij-va-huuij.html.

7.https://english-life.uz/moliyaviy-nazoratni-tashkil-etishning-nazariy-va-huquqiy-asoslari-2/.